

Kampen om Kunskapen

L.Ingelstam

August 27-28, 2004

Ingelstam vägrar att se något motsatsförhållande mellan kunskapsinnehåll och pedagogik, och därmed kan han räkna med medhåll från bägge de stridande lägren som bidragit till den, enligt författaren, så beklagliga polarisering i skoldebatten, och vilken hans bok är avsedd att transcendera. Problemet är att detta medhåll ges från drastiskt olika perspektiv och faran med att företräda en mittfåra är att åsikter saxas från bägge lägren, så att läsaren ömsom nickar instämmande eller skakar betänksamt på huvudet, istället för att presentera radikalt nya perspektiv som tvingar till det omtänkande som antagningsvis utgör det ultimate syftet. Man måste som väntat konstantera att Ingelstam inte förmår att presentera några radikalt nya perspektiv på skolan och dess arbete, med detta skall utan omsvep erkännas är inte det enklaste. Författarens ståndpunkter kan något grovt sammanfattas i att han tar avstånd från professaliseringen av läraryrket, i stil med vad som gäller för läkare och advokater. Det är fel att i som LUK propositionen betona läraryrkets enhet, läraryrket är inte bara ett utan nittionio olika yrken. Skolan skall inte bli ett slutet system utan skall öppna sig mot det omgivande samhällets mångfald och det vore önskvärt att inte bara utomstående engageras i skolan utan att även skolans egna lärare skulle alternera mellan skola och det omgivande samhället. Ingelstams ton är genomgående saklig och behärskad och han läser med allvar och begrundar de visionärt hållna avsnitten i skolplanerna. Inledningsvis ger han en smått nostalgisk återblick av den gamla traditionella kunskapsskolan och den täta symbiosen mellan skola och universitet (som numera tycks vara helt försvunnen) via ett ömsint porträtt av sin faders kunskapsgärning (därav de inledande orden). Ursprunget till den process som ledde till avvecklandet av denna skolform förlägger han till 1946 skolutredning, vars drivande kraft var Alva Myrdal, och vars pläderande för en mera tidsenlig skola och en ny modern pedagogik han citerar med hänvisning till både hennes glasklara argumentation och tilltro till social ingenjörskonst. Ett ovedersägligt faktum är att under de sista femtio åren har antalet skolelever i den högre utbildningen samt universitetsstuderanden stigit dramatiskt. Att diskutera öppet vad detta innebär i fråga om klassiska bildningsideal är mycket politiskt känsligt, och författaren avhåller sig följdaktligen från att så göra. Istället så inriktar han sig på 'kunskap' detta allmänna honnörssord som hotas av total devaluering, med syfte att klargöra dess mångfald. Detta utgör även, som titeln indikerar, bokens huvudtema.

Att skriva om kunskap har uppenbarligen gjorts ofta och på senare år har ett antal verk även utgivits på svenska och jag tänker därvid närmast på Sven-Eric Liedmans monumentala - Kunskapens träd. Ingelstams ambitioner är likartade med dock något mera begränsade. Han tar som utgångspunkt den kända tesen formulerad av C.P.Snow om de två kulturerna, men vidareutvecklar denna till att istället tala om de sju (!) kunskapskulturerna. Han erkänner att indelningen är något luddig och gör inga anspråk på att vara heltäckande, men även med dessa förbehåll slår en indelningen smått snarlik en viss kinesisk klassifikation av djur i de som tillhör Kejsaren, de som är kladdiga, de som flyger

på natten, galna hundar..¹. Snows tes, vars anmärkningsvärda genomslagskraft trots allt tyder på att en viktig nerv har träffats, är dock något missvisande i och med att den tycks indela den akademiska mänskligheten i naturvetare och tekniker å ena sidan och humanister (literary types) å den andra². I naturvetenskapen och speciellt i matematiken råder det stor konsensus om vad som är riktigt och sant, dock mindre om vad som är intressant, viktigt eller vackert. I en diskussion om sådana ting så skulle även naturvetarna bete sig som humanister. Och inget fel med detta, snarare tvärtom, och framförallt sådana överväganden är mycket viktiga, utan dessa skulle verksamheterna vara inhumana, skillnaden är att dessa överväganden och diskussioner är inte akademiskt formulerade och framförda i formella seminarier eller konferenser ej heller dokumenterade i tidskrifter³. Ingelstam är beskrivande och redogör för varje kultur med den tolerans och respekt som vi förväntas ådaglägga i konfrontationen med etnisk mångfald. Men det är missvisande att generallt hävda att vi måste anlägga olika stränga kriterier på olika verksamheter. Detta är lite som att argumentera att vi inte kan förvänta oss samma resultat på en handikappolympiad som på en riktig⁴. En sådan diskussion måste ställas i ett instrumentellt sammanhang. Det vore vansinnigt att insistera på samma deduktiva stringens i behandlingen av en akut livshotande sjukdom som i matematiken. I det senare fallet kan det ses som ett självändamål, men i det förra är allt som tycks fungera av nöden acceptabelt. Resultatet är det viktiga, inte metoden⁵.

Ingelstam rör sig understundom med begreppet 'forska' lika oproblematiskt som den oreflekerande allmänheten. Det är en stor skillnad mellan begreppet forska, som det kommer i uttryck säg i matematiken eller den teoretiska fysiken, där begreppet forska är helt obegripligt för mannen på gatan, och säg i medicinska och andra mer jordnära sammanhang. 'Forska' för de flesta är helt enkelt att ta reda på hur saker och ting förhåller sig genom att använda någon slags allmän vetenskaplig metod baserad på rationellt tänkande, objektivitet och obönhörlig systematik. Den vetenskapliga metoden har uppnått högt anseende (huvudskaligen betingat av vissa spektakulära tillämpningar) och det anses vara eftersträvansvärt att så många mänskliga aktiviteter som möjligt lägges på så kallad vetenskaplig grund och därmed åtnjuter (i jämlikhetens namn?) den åtråvärda prestigen. Hur kan man annars förklara hur de utmärkta benämningarna 'litteraturhistoria' och 'statskunskap' har omvandlats till de mera pretensiösa 'litteraturvetenskap' och 'statsvetenskap'⁶? Den stora avskiljningen mellan vetenskap och annan verksamhet ligger enligt Popper i falsifieringskriterier. En mycket viktig konsekvens av detta är den resulterande selektionen som genom att förkasta möjliggör, liksom i den organiska världen, uppkomsten av komplicerade strukturer, som annars skulle förbli förborgade. Det är därför vetenskapen splittras

¹ Denna indelning, här smått förvanskad, hänvisas faktiskt i boken via en referens till Foucault, och utgör bland de mera minnesvärda detaljerna

² Eller i modernvulgär jargong. Människor med dominerande vänster eller högerhjärnhalva

³ Men kanske den tiden kommer?

⁴ Eller att muslimers i förekommande fall, kränkande behandling av kvinnor inte kan bedömas med västerländsk måttstock

⁵ Men i den vetenskapliga medicinska forskningen förskjuts perspektiven trots allt till metoderna, och utfallen för patienterna reduceras till att vara kliniska testresultat

⁶ trenden fortsätter och resultaten blir inte bara pretensiösa utan till och med löjliga

upp i sinsemellan ömsesidigt obegripliga specialiteter och utvecklar en teknisk komplexitet som gör det hart när omöjligt för en utomstående att tränga sig in. Därav den asymmetri (beklagad av Snow) som råder mellan 'naturvetare' och 'humanister'. Den förra kan mycket väl föra en intelligent diskussion om den senares verksamhet men omvändningen gäller inte.

Broar bygges med kunskap ytterst baserad på fysik och matematik. Mera allmänt så har under århundranden en mer och mer omfattande teknisk ingenjörskonst växt fram baserad på hårda och grundläggande vetenskapliga insikter. I medicinen har på senare tid en hälsans ingenjörskonst utvecklats på en något bräckligare vetenskaplig grund men på grund av den mänskliga fysiologins komplexitet inte alls lika kontrollerbart⁷ Drömmen sedan upplysningstiden är att utvidga den vetenskapliga metoden även till samhällen och individer och därmed kunna utöva så kallad social ingenjörskonst. Tron, eller snarare övertron på detta, går under begreppet 'scientism'⁸ Min huvudtes är att en verksamhet som syftar till att kunna utmynna i praktisk ingenjörskonst måste kunna uppfylla Popper-ska kriterier. Om dessa inte är tillämpliga kan man helt enkelt inte förvänta sig något sådant, och omvänt en verksamhet med bestämda syften som selekteras fram kommer förr eller senare ha praktiska konsekvenser. Detta dilemma har sedan länge varit känt. I en uppsats från 20-talet begrundar den amerikanske pedagogen Dewey detta faktum och uttrycket förhoppningar om att kanske psykoanalysen kan så småningom bidra med de insikter som möjliggör en tillämpbar pedagogik⁹. Social ingenjörskonst har, till Ingelstams beklagande, fallit i onåd, delvis oförtjänt i samband med vissa totalitära ideologier; således har den samhällsvetenskapliga forskningen betonat disciplinens reflektiva aspekter (till vars avarter man må hänföra olika så kallade post-modernistiska strömningar). Att göra samhällsvetenskap mera 'vetenskaplig' är långt ifrån oproblematiskt som författaren får erfara. Nationalekonomin anses ju vara den 'hårdaste' av alla 'mjuka' vetenskaper, till uppfattningen bidrager existensen av en mer eller mindre relevant och avancerad matematisk apparat (liksom det till Nobels minne instiftade priset); men priset har varit 'ekonomismen'. Ingelstam sätter upp fem punkter utgående från begreppet 'Economic Man' vars alla beslut är rationella och syftar till individuell ekonomisk optimering¹⁰. Det är svårt att inte dela författarens avsky för en sådan grov förenkling, men den intressanta aspekten, som han inte berör, är huruvida sådana förenklingar inte är nödvändiga för en effektiv vetenskaplig behandling, och framför allt huruvida en effektiv social ingenjörskonst kommer obevekligen att ha oförutsedda och skrämmande konsekvenser¹¹. Dock måste man inse, likaväl som medicin har tillämpats i årtusenden långt innan någon vetenskaplig grund för denna har funnits, att samhälliga problem måste åtgärdas oavsett om dessa kan behandlas strikt vetenskapligt. Det är då inget fel med att försöka angripa dessa på ett så rationellt och

⁷ Läkarkonsten, som ovan beskrivit, är liksom all teknik pragmatisk. Om de vetenskapliga metoderna (ibland föraktfullt avfärdade som skolmedicinen) fallerar må man i rena desperationen tillgå, likt den gamle medicinmannen, rent vidskepliga initiativ.

⁸ Märk väl att termen endast har mening i detta sammanhang, att tala om scientism inom matematiken och fysiken vore smått absurt.

⁹ Enligt min mening har det inte inträffat några framsteg med avseende på pedagogiken sedan dess.

¹⁰ snarlik de darwinistiska processerna

¹¹ Bekymret av den moderna genteknikens konsekvenser är ett begynnande exempel på detta

genomtänkt sätt som möjligt, så länge man är medveten om att någon vetenskaplig auktoritet i teknisk mening saknas utan man får lita sig till sunt förnuft och beprövad erfarenhet¹². Speciellt skall man alltid vara skeptisk mot kvantitativt formulerad information. I akademiska sammanhang gäller den gyllene principen att man skall undersöka vad som väcker ens nyfikenhet. Detta är en impuls som förtjänar uppmuntran. Det är bara i framhävandet av resultaten man skall vara försiktig.

I författarens genomgång av de sju olika kulturerna gör han en välkommen distinktion mellan teknik och naturvetenskap med tanke på den, enligt Gerholm, förkvävande symbios de bägge ingår i. Han har även, med ett förflutet som matematiker, insikt i nödvändigheten att skilja ut matematiken från naturvetenskapen, men förmår inte att lyfta upp beskrivningen utöver vad man förväntar sig av en bildad akademiker i gemen. Dock distinktionen att teknik i motsats till naturvetenskap och matematik bara är intresserad av vad som fungerar och inte i att förstå är lite missvisande som kriterium. Visserligen är matematisk och naturvetenskaplig forskning ytterst baserad på ren och skär nyfikenhet, men i detaljerna så är det tekniska synsättet mycket vanligt. Författarens karaktärisering av den humanistiska verksamheten är sympatisk och träffande. Den är oftast mycket mera nationellt begränsad, seminarierna utgör förutsättningslösa diskussioner som inte utmynnar i vad som är rätt och fel, och tjocka böcker premiäras framför tidskriftsartiklar, samt att litterär gestaltning är ett premium. (Ingelstam undrar om tjockleken ibland inte kan vara ett utslag av författarens oförmåga att sovra.) Historia är ett intressant exempel på hybriden humanism-vetenskaplighet. Dels innebär den en reflektion över historien, inkluderande spekulationer över individuella motivationer och allmänna trender; dels så bygger den på ambitionen att ta reda på vad som 'faktiskt hände' och om möjligt klart inordna detta i en kronologi (Rankes diktum). Metoderna består i den kritiska granskningen av källmaterial, och när dessa inte är skriftliga, så flyter historien in i arkeologin och i förlängningen naturhistoria, där rent naturvetenskapliga metoder står till förfogande¹³. Historia är inte matematik eller naturvetenskap, även om den kan studeras med dessa metoder, men den erkänner, i sin faktiska skepnad, distinktioner som sant och falskt, och är således i princip tillgänglig för modifierade Popperska kriterier.

Att som författaren väljer ut miljökunskap och IT som separata kunskapskulturer finner jag något diskutabelt. IT vilar vetenskapligt på, vad som numera envisas med att kalla diskret matematik¹⁴ och dess framväxt möjliggjord via utvecklingen av elektronik och ett starkt ekonomiskt sug. Miljömedvetenheten, vars moderna anor brukar sättas med Rachel Carsons *Tysta Vår* (1964) men kan spåras betydligt längre tillbaka i tiden är en politisk medvetenhet. De därtill tillhörande problemen är teknikförvållade i och med den resursefterfrågan tekniken inte bara kräver utan möjliggör. Men lösningarna är även den teknikberoende. Den praktiska insikten är således baserad på naturvetenskap, men implementering och beslut tillhör den politiska sfären¹⁵

¹² Och den beprövade erfarenheten är i alla fall proto-vetenskaplig

¹³ Denna vetenskapliga rekonstruktion av historien illustreras även av den forensiska brottsfallundersökningen

¹⁴ Några klassiska resultat inom ren talteori har under senare år fått oväntade tillämpningar inom kryptografi och därmed hemlig informationsöverföring

¹⁵ Man kan argumentera att åtminstone i teknologiskt avancerade samhällen som den svenska, är

Titeln är 'Makten om Kunskapen', dock så ger författarens genomgång ingen större ledning hur denna titel skall tolkas. Skall det ses som skolning varande en kamp att tillägna sig kunskap, eller hur olika kunskapskulturer strävar efter rätten att formulera vad kunskap egentligen är? Hur ställer sig författaren till skolans kunskapsuppdrag? Vad anser han egentligen om den gamla traditionella bildningsskolan? Att denna var exklusiv, för att inte säga elitistisk, är nu en allmän utbredd uppfattning, men som tidigare påpekats, huruvida den skall göras tillgänglig för alla (eller åtminstone bara för dem som kan tillgodogöra sig den), eller om den skall ersättas med en som bättre passar de stora elevkullarna, utgör tvistefrågan i skoldebatten. Ingelstam inser att faktakunskaper behövs för insikter¹⁶. Att hävda att de senare kan erhållas utan de förra, och att följdaktligen internet kan fungera som en databank och göra 'pluggandet' obehövt avslöjar den före detta skoleleven för vilken inläring tydligen inte var något annat än meningslöst pluggande av obegripliga och osammanhängande fakta. (Inte undra på att pedagoger har dåligt rykte). När det gäller ämnesdidaktiska satsningar finner han dessa oproblematiske¹⁷ och är därmed trogen sin positiva inställning till social ingenjörskonst. Men avslutningsvis finner man ingenting i boken som kan få läsare att omformulera den rådande konfliktsituationen.

30/8, 2004 **Ulf Persson:** *Prof.em, Chalmers U.of Tech., Göteborg Sweden ulfp@chalmers.se*

kärnkraften ett bättre ekologiskt alternativ än de konventionella. Detta är dock inte det politiska beslutet.

¹⁶ Speciellt gäller detta inom humaniora. Ett drastiskt specialexempel är språk

¹⁷ Liksom många skoldebattörer ådaglägger Ingelstam således en viss skepsis mot allmän pedagogik och åtminstone försiktig optimism när det gäller den speciella ämnesorienterade